

Vergi Reformlarının Davranışsal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği

Erdem Seçilmiş*

İrem Didinmez**

Öz

Bu çalışmada kanun yapıcıların Türk vergi sistemini kurarken psikoloji ve iktisat bilimlerini kaynaştıran bir alt disiplin niteliğindeki davranışsal iktisat kapsamında geliştirilen öngörülerden faydalanıp faydalanmadıkları araştırılmaktadır. Bu amaçla “5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu” ve “3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu”; vergi uyumu ve mali yanılısma kavramları perspektifinden analiz edilmiştir. İnceleme Tomer tarafından türetilen sistem kullanılarak gerçekleştirilmiş ve davranışsal eğilimlerin vergi politikaları üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Yapılan çözümlemede; yasa koyucuların mali yanılısma yaratmak için davranışsal iktisat ilkelerini dikkate aldıkları; ancak vergi uyumu hususunda aynı duyarlılığı sergilemedikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Davranışsal iktisat, vergi politikası, vergi uyumu, mali yanılısma, vergi sistemi

* Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü – Ankara/Türkiye
ies@hacettepe.edu.tr

** Arş.Gör., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü – Ankara/Türkiye
iremidinmez@hacettepe.edu.tr

1. Giriş

Kamu maliyesinin odaklandığı temel araştırma alanlarından biri kamu gelirleridir. Vergi gelirleri, devlet bütçesine en büyük katkıyı sağlamaktadır. Vergi uygulamalarının çeşitliliği sadece akademisyenlerin değil kanun koyucuların da oldukça kapsamlı analizler yapması gereksinimini doğurmaktadır.

Vergi sisteminin inşası kamu kesimindeki karar alıcılar tarafından tecrübe edilen zorlu süreçlerden biridir. Mali stratejinin temel bileşenlerinden olan vergi düzenlemeleri ile genellikle eş anlı olarak çeşitli hedeflere ulaşılması planlanmakta ve vergilere kamu harcamalarını finanse etmekten öte işlevler de yüklenmektedir. Vergi araçları; bozucu etkiler (*distortionary effects*) ve gelir/servet dağılımı değişiklikleri yaratarak toplumsal refah üzerinde önemli rol oynamaktadır.

Kamu yararı; sosyal refahı en üst seviyeye taşıyacak bir vergi sisteminin oluşturulmasını gerektirmektedir. Vergilemede tercih edilen model, yöntem ve tekniklerin piyasa aktörlerine yansısı öngörülerek tasarlanması/seçilmesi; sosyal, ekonomik ve siyasi hedeflere ulaşılmasında oldukça önemlidir. Davranışsal iktisat (Dİ) disiplini; eş anlı olarak psikoloji ve iktisat alanlarında üretilen bilgilerden yararlandığı için bilişsel yansısı araştırmak amacıyla kullanılabilir faydalı araçlar sunmaktadır. Vergisel düzenlemelere karşı mükellef tepkilerini gerçeğe en yakın şekilde öngörebilecek davranışsal yaklaşımın yetkili organlar tarafından tercih edilmesi; vergi politikası hedefleri ile vergi uygulama sonuçları arasında uyumluluğu tesis edecek ve toplumsal gönenci arttıracak bir yöntem işaret etmektedir.

1950'li yıllardan itibaren şekillenmeye başlayan davranışsal yaklaşım; bilişsel sapma ve hataları psikolojik unsurlara odaklanarak açıklayan melez bir çalışma alanı olduğu için klasik iktisattan farklı bir metodoloji benimsemiştir. Dİ başlangıçta ana akım iktisat (AAİ) kapsamında değerlendirilmemiştir. Ancak davranışsal analizin katkıları arttıkça yaygın bir şekilde kabul görür hale gelmiştir.

Bu çalışmanın temel motivasyonu; Türk kanun koyucuların vergi reformlarını planlarken davranışsal iktisattan ne ölçüde yararlandığını araştırmaktır. Değerlendirme için davranışsal eğilimlerin (*behavioral tendencies*) ve ampirik düzenliliklerin (*empirical regularities*) en sık tartışıldığı alanlardan olan vergi uyumu ve mali yanılısma kavramlarına odaklanılmıştır. Kapsam ve

sınırlılıklar nedeni ile her kavram için bir reformun analiz edilmesi yoluna gidilmiştir. Vergi uyumunu incelemek için gelir üzerinden alınan vergiler açısından Türk vergi sisteminde bir milat niteliğindeki “5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK)” ; mali yanılısamayı incelemek için ise muamele vergileri tarihinde önemli bir değişikliği işaret eden “3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK)” kullanılmıştır. Değerlendirmelerde Tomer (2007) tarafından geliştirilen davranışsal sistematik; görelî olarak güncelliği, yalınlığı ve uluslararası kabul edilirliliği nedeniyle tercih edilmiştir.

İkinci bölümünde Dİ'nin gelişimi ve davranışsal kamu maliyesi irdelenmiş; değerlendirme yöntemi aktarılmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde vergi uyumu ve mali yanılısama kavramları; vergi reformları açısından irdelenmiştir. Son bölümde değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. DAVRANIŞSAL İKTİSAT VE KAMU MALİYESİ

2.1. Davranışsal İktisadın Gelişimi ve Temel Kavramlar

Ekonomi bilimi erken dönemlerde iktisadi davranışların psikolojik kökenlerine vurgu yapsa da; Samuelson, Arrow ve Debreu gibi iktisatçıların katkılarıyla psikolojiden gitgide uzaklaşmıştır. Bu metodolojik ayrışma 1940'lı yıllarda Friedman'ın etkisindeki F-dönüşümünün (*F-twist*) akabinde derinlik kazanmıştır (Wong 1973). F-dönüşümü ile mantıksal pozitivizmi odağına alan iktisat bilimi rasyonalite varsayımı üzerine temellenen aksiyomlar ışığında evrimini sürdürmüştür (Camerer 1999, Camerer vd. 2003). Aksiyomlarda bireylerin tamamen rasyonel (*perfectly rational*) oldukları için bencil hareket edecekleri (*self-interested*) ve ilişiksiz unsurları değerlendirme dışı bırakarak tercihleri konusunda tutarlı davranacakları öngörülmekte; bu varsayımların iktisadi modellemelerde faydalı olduğu ve kolaylık sağladığı öne sürülmektedir. Ancak gündelik iktisadi olaylar bireylerin her zaman rasyonel ve tutarlı hareket etmediklerini işaret etmektedir. Özellikle Simon'un (1955, 1957) türettiği sınırlı rasyonellik (*bounded rationality*) kavramı çevresinde şekillenen bilişsel (*cognitive*) yaklaşım psikolojik etkenlerin iktisadi analize yeniden ve daha yoğun bir şekilde dahil edilmesiyle yukarıda aktarılan sapmaların açıklanabileceğini vurgulamıştır (McCaffery vd. 2006). 1970'li yıllara gelindiğinde Amos Tversky, Daniel Kahneman; Paul Slovic vb. katkılarıyla bilişsel yöntemlerin iktisat bilimine dahil edilmesi süreci ivmelenmiştir. Daniel Kahneman'ın belirsizlik altında karar alma mekaniz-

maları çerçevesinde bilişsel psikolojiyi ekonomiye entegre etmeyi amaçlayan çalışmalarından ötürü 2002 Nobel iktisat ödülüne layık görülmesiyle davranışsal iktisadın ana akım dışında bir alan olduğuna dair önyargı sarsılmıştır.

Dİ teorisi çerçevesinde gözlemlenen deterministik olmayan sezgisel stratejiler (*heuristics*) ve değerlendirme sapmaları (*bias*) rasyonellik varsayımının esnetilmesi yönündeki savların temel dayanaklarını oluşturmaktadır. Deneysel teknikler kullanılarak ideal rasyonellikten uzaklaşmakta ve davranışsal eğilimler öngörülebilir hale dönüşmektedir (Tversky vd. 1974). Bu amaçla Kahneman vd. (1979) tarafından; bireylerin risk altında karar alırken sergiledikleri; beklenen fayda teorisinin (*expected utility theory*)¹ öngörülleri ile uyumsuz davranışlarını açıklamak için beklenti teorisi (*prospect theory*) geliştirilmiştir. Bireylerin optimal tercihlerden iraksamasına neden olan süreçlerin değerlendirilebileceği bir rasyonel oluşturulmuş ve bilişsel sapmalara yol açan etkiler kategorize edilmiştir. Kazançlar ve kayıplar arasındaki gözlemlenen asimetriyi tetikleyen süreç ve etkilerin en önemlilerinden bazıları şunlardır²:

- a. Süreç 1- Zihinsel muhasebe (*mental accounting*): Bireylerin iktisadi çıktıları vadelerine göre farklı kodlama, tasnif etme ve değerlendirme yönündeki eğilimlerini araştırmaktadır (Thaler 1980, 1985).
- b. Süreç 2- Hiperbolik indirgeme (*hyperbolic discounting*): Bireylerin gelecekteki tercihlerini kısıtlamalarından ötürü tutarsız seçimler yapmalarının altında yatan dinamikleri incelemektedir (Laibson 1997).
- c. Etki 1- Çerçeveleme (*framing*): Bilginin sunum farklılıklarından ötürü pozitif ya da negatif olarak kodlanması sonucu psikolojik değer fonksiyonunun algıya olan katkısının değişmesini işaret etmektedir (Tversky vd. 1981).
- d. Etki 2- Odaklanma (*focusing*): Bireylerin tercih yaparken alternatiflerin en belirgin yanına odaklanmalarını ve daha az öne çıkan nitelikleri göz ardı etmelerini vurgulamaktadır (Idson vd. 2004).
- e. Etki 3- Donanım (*endowment*): Standart teoriden farklı olarak sahiplenme güdüsü nedeniyle bir bireyin aynı nesne için ödeme istekliliği ile satma istekliliğinin farklılaşmasını tartışmaktadır (Kahneman vd. 1991).

Yukarıda aktarılan süreçler/etkiler rasyonalite varsayımının öngörülleri ile uyuşmayan gözlemleri açıklamak amacıyla başarılı bir şekilde kullanılmaktadır³. Bu şekilde iktisadi davranışların bilişsel doğasını çözümllemek ve araştırmaların dış geçerlilik performansını arttırmak mümkündür.

2.2. Tomer Metodolojisi: Boyutsal Karşılaştırma

Çalışmada davranışsal araç olarak Tomer'in (2007) değerlendirme sistemi kullanılacaktır. Tomer tarafından Dİ'yi tanımlamak ve AAİ ile karşılaştırmak için altı boyutlu bir sistem kurgulanmıştır. Boyutsal karşılaştırma yöntemi görece olarak güncelliği, yalınlığı ve uluslararası kabul edilirliliği nedeniyle tercih edilmektedir⁴. Tomer'e göre (2007: 476) bir disiplinin her hangi bir boyutta yüksek bir seviyeyi tecrübe etmesi o alanın ana akıma yakınlığını işaret etmektedir. Tomer'in odaklandığı altı boyut şunlardır⁵:

- Darlık (*Narrowness*):** En önemli boyuttur. Bir iktisat disiplininin; yöntemleri ve kapsamı sınırlandıktça ilgili alanın "daralması" söz konusu olmaktadır. Vurgulanan problem pozitivist yaklaşımın nedeniyle niceliksel olmayan metotların dışlanmasından kaynaklanmaktadır.
- Katılık (*Rigidity*):** Esneklik problemine ve çeşitlemeler karşısında duyarsızlığa vurgu yapmaktadır. Katı olmayan bir yaklaşımın avantajı araştırılan olgunun kullanılmasını gerekli kıldığı farklı yöntemleri hızla ve basitçe değerlendirmeye dahil etmesidir.
- Tahammülsüzlük (*Intolerance*):** Kendi çerçevesinde üretilmeyen çalışmalarını dışlayan disiplinleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu disiplinlerin temsilcileri statik argümanlarla hareket etmekte ve diğer iktisadi yaklaşımların benimsedikleri yöntemlere önyargılı yaklaşmaktadırlar.
- Mekaniklik (*Mechanicalness*):** Bir disiplin tarafından piyasa ve aktörlerin; makinelere ve parçalarına benzetilmesi akabinde değerlendirmelelerin/analizlerin bu perspektiften yapılması, ilgili yaklaşımın mekaniklik eğiliminin göstergesidir. Daha bütüncül bir yaklaşım tercih edildikçe mekaniklik seviyesi azalmaktadır.
- Ayrırlık (*Separateness*):** İktisadi bir yaklaşımın sosyal bilimlerin ekonomiyile doğrudan ilişkili olmayan disiplinlerine karşı duyarsızlığını işaret etmektedir. Kendi kendine yeterli olduğu algısı bir disiplinde hakim hale geldikçe ayrışma düzeyi artmaktadır.

- f. Bireycilik (*Individualism*): Kişisel karar alma süreçlerini araştırmalarının odağına yerleştiren bilim dalları bireyciliğe daha büyük önem atfetmektedir. Bu tür disiplinler toplumsal dinamikleri arka plana itmektedir. Bireyci yaklaşımı kullanan disiplinlerde; gözlemlenen olaylar bireysel faaliyetlerin bir uzantısı olarak algılanmaktadır.

2.3. Davranışsal Kamu Maliyesi

Maliye disiplininde, kamu politikalarının etkilerini tanımlamak ve değerlendirmek amacıyla hem pozitif hem de normatif araştırmalar yapılmaktadır. Elde edilen sonuçlar; davranışsal kamu maliyesi ile neoklasik yaklaşımın iki açıdan farklılaştığını işaret etmektedir. Öncelikle davranışsal ekolde bireylerin iyi tanımlanmış tercih sıralamalarına (*well-defined preference rankings*) sahip olduğu varsayımı esnetilmektedir; akabinde ise tüketici egemenliği ilkesinden (*consumer sovereignty principle*) uzaklaşmaktadır (Bernheim vd. 2005; McCaffery vd. 2004). Bu ayrışma; davranışsal yaklaşımının geleneksel kamu maliyesinin kullandığı standart yöntemlerden farklı metotlara yönelmesini zorunlu kılmaktadır (Congdon vd. 2011: 40-42).

Geleneksel maliye teorisi; kamu harcamaları ve gelirleri olmak üzere ikili bir kurgu üzerinde şekillenmektedir. Harcama stratejisinin planlanması için piyasaların toplumsal refahı maksimize etmekte neden başarısız olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü neoklasik refah iktisadı rekabetçi bir ekonominin her zaman pareto-etkin bir dağılımı işaret edeceğini belirtmesine rağmen fiiliyatta piyasa sisteminin etkin çıktı yaratmasına engel olan faktörlerle karşılaşmaktadır. Piyasa başarısızlıkları olarak adlandırılan; asimetrik bilgi, dışsallıklar, eksik rekabet, kamusal mallar, vb. faktörler ideal bir piyasaya rastlanmasını güçleştirmektedir⁶. Bu çerçevede kamu kesiminin harcama programları aracılığıyla aksayan piyasalara müdahalesi gündeme gelmektedir. Hem vurgulanan kamu harcamalarının finanse edilmesi gerekliliği hem de etkin olsa dahi toplumsal adalet tercihleri nedeniyle arzu edilmeyecek kimi çözümlerin gözlemlenme olasılığı detaylı bir gelir politikasının tasarlanması ihtiyacını doğurmaktadır.

Klasik perspektifte; davranışsal eğilimlere ve belirsizlik altında karar alan standart olmayan karar vericilere (*non-standard decision-makers*) odaklanılmadığı için gerek etkinlik-adalet ödünleşimi irdelenirken gerekse vergilendirme stratejileri analiz edilirken gözlemlenen davranışsal anomalileri

açıklayabilmek güçtür (Loewenstein vd. 1989). Bu nedenle çözüm amacıyla türetilen politikalar hedeflerine ulaşmamaktadır. Oysaki davranışsal teori çerçevesinde eğilimlerin dikkate alınması; kamu gelirleri üzerine yoğunlaşan teorileri araştırırken faydalıdır (Krishna vd. 2003, McCaffery 2000). Dİ'yi dış geçerlilik problemini aşmak yönünde bir adım olarak nitelemek mümkündür (Friedman vd. 1994, Loewenstein 1999).

Davranışsal yaklaşım; genelde kamu ekonomisi teorisine, özelde ise vergi analizine yönelik önemli yenilikler getirmiştir. Vergi politikası araştırmalarında sıklıkla irdelenen teorilerden biri olan optimal vergilendirme kuramını da davranışsal katkıların ışığında güncellemek mümkündür. Vergileme piyasalar üzerinde yarattığı bozucu etkiler nedeniyle iktisadi etkinlik üzerinde olumsuz yansısı da beraberinde getirmektedir (Diamond vd. 1971a, 1971b). Malların/hizmetlerin görelî fiyatları değiştiği için optimal dengeden uzaklaşmakta ve vergi yükünün dağılımında adalet ilişkili tereddütler doğmaktadır. Optimal vergilendirme yaklaşımı çerçevesinde oluşturulacak bir vergi politikasının vergilendirmenin etkinlik boyutu ile birlikte eşitlik yönünü de dikkate alması beklenmektedir.

Vergilendirmenin hem etkinlik hem de eşitlikle ilgili sonuçlarını değerlendirebilmek için bireylerin vergiye karşı tepkilerini çözümlenmek gerekmektedir. Analizlerin doğru yapılabilmesi için ise sınırlı rasyonellik dolayısıyla ortaya çıkabilecek davranışsal eğilimlerin yaratabileceği farklı optimizasyon tercihlerinin dikkate alınması hayatidir. Bu çerçevede optimal vergilendirme teorisinin davranışsal yaklaşım perspektifinden değerlendirilmesi klasik optimal vergilendirme anlayışından farklı sonuçlara ulaşılmasına neden olmaktadır. Örneğin vergiye karşı kayıtsızlık; -geleneksel mercekten- duyarsız bir talep eğrisini ve etkin vergilendirme için uygun bir alternatifi işaret ederken; -davranışsal perspektiften- dikkatsizlik, karmaşıklık, bağlantı kurmada tecrübe edilen zayıflık gibi davranışsal eğilimlere dikkat çekmektedir. Bu tip bir farklılaşma optimal vergilendirme teorisinin yeniden yorumlanmasına yönelik bir ihtiyacı doğurmaktadır. Çünkü standart öngörülerin neden gerçekleşmediğini belirlemek; ancak mükellef davranışlarının vergilerin aksettirilme yöntemlerine göre farklılaşabileceğini işaret eden vergi farkındalığı (*tax saliance*) kavramını davranışsal ekol kapsamında araştırarak mümkündür⁷.

Politikacılar vergi farkındalığın derecesini belirleyerek bir anlamda vergi uyum (*tax compliance*) performansını da etkilemektedir. Bu nedenle, mali

yanılsama (*fiscal illusion*) aracılığıyla vergileri mükelleflerden gizleyerek vergiye karşı tepkiyi ve vergi kaçırma eğilimini azaltmaya yönelik çabalar; ilgili çerçevede optimal vergilendirme teorisinin davranışsal açıdan yenilenmesini gerektirmektedir. Örneğin; standart analiz çerçevesinde etkin olarak tanımlanabilecek bir gizli vergi (*hidden tax*) politikası; davranışsal perspektiften değerlendirildiğinde belirli bir bütçe kısıtı altında karar alan bireyin diğer harcamaları için ayırdığı payı azaltarak bireysel tüketim tercihlerinin bozulmasına ve refahın azalmasına yol açabilecek nitelikte bir yaklaşım olarak yorumlanabilir. Bu ise politika yapıcılarının hedefleri ile ulaşılan çıktılar arasında uyumsuzluk yaratabilecek bir ayrışmadır (Congdon vd. 2009, James 2012).

Vergi sistemlerinde gözlemlenen tasarım farklılıklarının birey algısı üzerine etkilerine yoğunlaşan davranışsal tekniklerin ikinci en iyi teorisi çerçevesinde değerlendirmelere dahil edilmesi de AAI'nin önerdiği optimalite analizini değişime uğratmıştır (McCaffery vd. 2006: 106-108). İkinci en iyi teorisine göre, bir genel denge sisteminde pareto koşullarından birine ulaşılmasını engelleyen bir kısıt var ise diğer pareto koşullarının sağlanması mümkün olsa dahi genellikle arzu edilmez (Lipsey vd. 1956: 11). Pareto etkin bir koşuldandan iraksamanın yaratacağı refah kaybının diğer koşullar sağlanarak en aza indirgenmesi telafi için elverişli bir yöntem değildir. İkinci en iyi teorisi vergi politikasının oluşturulmasının karmaşık bir faaliyet olduğunu işaret etmektedir. Çünkü optimumdan ikincil sapmalarının yönünü/hacmini belirlemek çok zordur; beklenmeyen ve arzu edilmeyen sonuçlarla karşılaşmak olasıdır. Bu nedenle davranışsal etkenlerin analize dahil edilmesi ikinci en iyi teorisinin güncel bir yorumu için yararlı olacaktır. İlk etapta faydalı gözükken bir vergi reformu davranışsal etkenler analize dahil edilmediği için nihai olarak beklenen katkıyı yaratmayabilmektedir. (James 2012: 474). Optimal vergilendirme kuramı ve ikinci en iyi teorisi özelinde; Dİ tekniklerinin, vergi politikalarının ve reformlarının analizine farklı bir boyut getirmesi beklenmektedir.

Vergilendirmenin çok paydaşlı ve etkileşimli bir süreç olduğunun bilincindeki aktörler, iktisadi hedeflere ulaşmada başarılı olmaktadır. Vergi reformları; kanun yapıcılar, vergi idaresi, uygulayıcılar ve mükellefler arasındaki çoklu oyun sistematüğini yeniden düzenleyen girişimler olarak algılandığında dönüşümlü etkileşim içerisindeki oyuncuların davranışsal eğilimlerinin dikkate alınmamasının yaratabileceği eksiklikler daha açık öngörülebilmektedir (Pickhardt vd. 2014: 2-3).

Müteakip bölümlerde davranışsal eğilim analizine elverişli iki temel kavram olan vergi uyumu ve mali yanılısma kavramları Türk vergi sistemi (TVS) açısından incelenecektir. Bu amaçla vergi uyumu için “5520 sayılı KVK” ve mali yanılısma için “3065 sayılı KDVK” çerçevesinde gerçekleştirilen reformlar davranışsal yansılar ışığında değerlendirilecektir.

3. VERGİ UYUMU

3.1. Teori

Vergi politikaları ile belirlenen ekonomik, toplumsal ve siyasi hedeflerden sapılması kamu kesimi dengelerini olumsuz etkilemekte; yatay adaleti bozmakta ve toplumsal huzursuzluk yaratmaktadır. Bu nedenle mükelleflerin vergiye uyum kararlarının altında yatan dinamikleri çözümlenmek sosyal refahı arttırmak için kritik rol oynamaktadır. Mükellefler ve kamu kesimi arasındaki ilişkinin mekanik yöntemlerle irdelenmesinden öte vergi ahlakı perspektifinden değerlendirilmesi; vergi sistemlerinin beklentilerle uyumlu çıktılar üretmesini mümkün kılmaktadır (Barone vd. 2011: 275-277).

Alandaki yazın 1970’li yıllardan itibaren yerleşik neoklasik teori kapsamında ve Allingham-Sandmo-Yitzhaki modeli çerçevesinde gelişmiştir (Allingham vd. 1972, Yitzhaki 1974). Modelde standart beklenen fayda teorisinden hareketle vergi idaresini yanıltmaya yönelik hareketlerin (*tax cheating*) başlıca belirleyicileri; aykırılığın tespit edilme ihtimali (*the probability of detection*) ve tespit yapıldığında katlanılacak ceza miktarıdır (*the amount of the penalty*)⁸. Tasarımda dikkati çeken en büyük eksiklik ise vergi uyumu sürecinde psikolojik ve sosyolojik faktörlerin rolünün göz ardı edilmesidir.

Kısmi dengenin statik yapısının dinamik hale dönüştürülmesi yönündeki çabaların ampirik düzenlilikleri açıklamakta yetersiz kalması; vergi kaçaklığının farklı boyutları ile incelenmesini gerektirmiştir. Dinamik analizlerin yoğunlaşması zaman tercihlerinin devreye girmesini mümkün kılarak standart karşılaştırmalı statik analizlerin önemli bir eksikliğini gidermiştir. Ancak davranışsal faktörlerin yeterince dikkate alınmaması; gerçekleşmelerin neoklasik öngörülerle uyuşmaması probleminin ortadan kalkmasına engel olmaktadır⁹. Bu nedenle vergi kaçırma davranışını araştırmak için Dİ teknikleri artan biçimde kullanılmaya başlanmıştır (Dalagamas 2011: 310). Güncellenen modellerde vergi uyumu üzerinde ekonomik belirleyicilere (vergi oranı, gelir, denetlenme riski, vb.) ek olarak bilgi-kavrayış (*knowled-*

ge-understanding), sosyal normlar (*social norms*) ve adalet duygusu (*sense of fairness*) benzeri sosyo-psikolojik faktörlerin etkileri de incelenmiştir (Kirchler 2007, Lillemets 2010: 240). Başta sınırlı rasyonellik olmak üzere hiperbolik indirgeme, zihinsel muhasebe, çerçeveleme etkisi, donanım etkisi/statüko eğilimi, belirsizlik altında davranış vb. hususlar tartışılır hale gelmiş ve bu tip çalışmaların gerçekçi çıktılar üretmekte başarılı olduğu gözlemlenmiştir (Alm vd. 2010, Alm vd. 2012). Vergi ahlakı, topluma katkı yapma yükümlülüğünden ötürü hissedilen içsel bir vergi ödeme güdüsü olarak tanımlandığında ajanların vergisel faaliyetleri ile davranışsal teknikleri kullanan araştırmaların bulguları arasında gözlemlenen benzeşmenin nedenleri daha rahat kavranmaktadır (Doerrenberg vd. 2013: 294).

Literatürdeki araştırmalarda genellikle gelişmiş ülkeler değerlendirilmiştir. Artan kamu geliri ihtiyacını karşılamakta zorlanan gelişmekte olan ülkelerde ise vergisel düzenlemelerle ilişkili davranışsal tepkileri inceleyen çalışma sayısı sınırlıdır¹⁰. Gelişmekte olan ülkelerde analizler genellikle salt ekonomik perspektifinden yapılmakta ve arzu edilen hedeflere ulaşılamamaktadır. İşaret edilen başarısızlık vergi uyumu sorunsalının mükellef tipolojisini dikkate almadan çözümlenmeyecek ölçüde karmaşık olmasından kaynaklanmaktadır¹¹. Vergiye uyum ancak toplumsal dinamikler göz önüne alınarak artırılabilir. Bu nedenle sosyo-psikolojik faktörlerin değerlendirmelere dahil edildiği davranışsal yaklaşımı (Tablo 1) dikkate almak gelişmekte olan ülkeler için daha da önem taşımaktadır.

Tablo 1: Vergi Uyumu Yaklaşımları

Ekonomik Yaklaşım	Davranışsal Yaklaşım
<ul style="list-style-type: none"> • Vergi boşluğu (<i>tax gap</i>) kavramına odaklanır. • Kapsamı dardır. • İktisadi rasyonellik öngörüsü vardır. • Vergi kaçırmanın beklenen faydası, denetlenme ve cezalandırma riski, kişisel gelir ve servet maksimizasyonu belirleyici etkenler olarak öne çıkmaktadır. • Tahsisinde etkinliğe önem verir. • Mükellef bencildir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Gönüllü uyuma odaklanır. • Kapsamı geniştir. • Davranışsal işbirliğini benimser. • Bireyler bağımsız faydacılar değildir. İnanç ve değerleri vardır. İşbirliğinin rolü önemlidir. • Eşitlik ve hakkaniyet temel değerlerdir. • İyi vatandaş yaklaşımı mevcuttur.

Kaynak: James vd. den (2002) uyarlanmıştır.

3.2. 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu

Kurumlar vergisi (KV) 1949 yılında 5422 sayılı kanun ile mevzuata girmiştir. Çeşitli değişikliklere uğrayan kanun çerçevesinde oran 1994-1998 yılları arasında %25, 1999-2004 yılları arasında %30, 2005 yılı için %33 ve 2006 yılından itibaren %20 olarak uygulanmıştır. KV tahsilatının genel bütçe vergi gelirleri içerisindeki payı da aynı dönemde (1994-2013) %7-11 arasında dalgalanmıştır¹². KV tarihinde yakın dönemde gözlemlenen en köklü reform 2006 yılında 5520 sayılı KVK'nın 32. maddesi kapsamında oranın %20'ye indirilmesidir.

Bir vergi reformunun başarısını analiz etmek için kullanılan temel ölçüt değişiklik sonrası gözlemlenen bulguların beklenen çıktılarla örtüşme derecesidir. Bu nedenle 5520 sayılı KVK'nın performansını değerlendirmek için öncelikli olarak belirlenen hedeflerin araştırılması önemlidir. Kanun ile vergi oranının düşürülmesi, muafiyet ve istisnaların daraltılması ve vergi güvenlik müesseselerinin geliştirilmesi öngörülmektedir. Mevzuatta yapılan yeniliklerle büyümenin desteklenmesi, mükelleflerin gönüllü uyumunun gözetilmesi ve vergi güvenliğini güçlendiren -geniş tabanlı, düşük oranlı, yaşanabilir- bir vergi ortamı sağlanması amaçlanmaktadır.

Vergilendirilebilir kapasitenin temel belirleyicileri vergi tabanı, vergi oranı ve vergi uyumudur. Vergi tabanının genişletilmesi ve vergi uyumunun arttırılması gelirleri olumlu etkilemektedir. Ancak vergi oran artışının gelir üzerine nihai etkisi hususunda net yargıya varmak mümkün değildir. Bunun nedeni oran artışının yol açacağı sonuçların; sadece vergi gelirlerinde paralel bir artışa neden olan “aritmetik etkiye” değil eş anlı olarak zıt yönlü hareket eden ve vergilendirilmesi olası faaliyetlere katılımı azaltan “ekonomik etkiye” de bağlı olmasıdır. Hangi etkinin baskın olacağı ise konjoktüre bağlı olarak değişmektedir. Laffer (2004) hipotezine göre oran artışı ancak optimal bir noktaya (vergi hasılatını maksimum kılan oran) kadar vergi gelirlerini arttırmaktadır¹³. Bu noktadan sonra oran artışları vergi uyumunun azalmasına neden olmakta ve vergi kaçak/kayıplarındaki artma eğilimi kamu gelirlerini erozyona uğratmaktadır.

2006 yılında yürürlüğe giren oran değişikliği öncesi ve sonrası göstergeler karşılaştırılarak reform sonuçlarının beklentilerle ne kadar uyumlu gösterdiğini gözlemlemek olasıdır. Değişiklikten önceki yıl KV için -beyan edilen matrah ile incelemeler sonucunda tespit edilen matrah farkı arasındaki oran- yaklaşık olarak 1.47 düzeyindedir; aynı yıl için -KV tahsilatının genel bütçe vergi gelirleri içerisindeki payı- da %9.5 civarında gerçekleşmiştir. Reformu takip eden ilk beş yılın aritmetik ortalamaları dikkate alındığında -beyan edilen matrah ile incelemeler sonucunda tespit edilen matrah farkı arasındaki oranın- ve aynı yıllar için -KV tahsilatının genel bütçe vergi gelirleri içerisindeki payının- değişiklik öncesi göstergelerle hemen hemen aynı düzeyde gerçekleştiği gözlemlenmektedir¹⁴. Benzer bir karşılaştırmada reform öncesinde %30.7 düzeyinde tahmin edilen -kayıt dışı ekonominin gayrisafı yurtiçi hasılaya oranında-; değişiklik sonrasındaki ilk beş yıl için yaklaşık olarak ortalama %1.5’lik bir azalma gerçekleştiği tespit edilmiştir¹⁵. Ülke genelinde kayıt dışılık azalmasına rağmen KV reformu öncesi ve sonrası beyan edilen matrah ile incelemeler sonucunda tespit edilen matrah farkı arasındaki oranda bir değişikliğe rastlanmaması dikkat çekmektedir. Bu husus oran azalışına rağmen vergi uyumunda artış gözlemlenmemesinin altında köklü sorunların yattığının göstergesi olarak nitelenebilir.

Vergiye uyumla bütünleşik olarak vergi gelir fonksiyonunun bileşenleri açısından KV reformunun performansı Tablo 2’de aktarıldığı şekilde değerlendirilebilir:

Tablo 2: KV Reformunun Analizi

Vergi gelirinin belirleyicileri	Hedef	Sonuç
Vergi oranı	Azaltmak	%33'den %20'ye indirilmiştir.
Vergi uyumu	Arttırmak	Herhangi bir değişiklik olmamıştır (Oran= 1.47). Ülke genelinde kayıt dışı ekonomideki daralma dikkate alındığında durumun kötüleştiği şeklinde yorum getirilebilir.
Vergi tabanı	Genişletmek	Bu konuda mükellef sayısı artışı bir gösterge değildir. Orandaki azalışa rağmen KV tahsilatının genel bütçe vergi gelirleri içerisindeki payının (%9.5) değişmemesi tabanda genişleme olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak aynı yıllar için brüt vergi yükünün Türkiye genelinde yaklaşık olarak %0.02 arttığı dikkate alındığında önceki cümlede yer verilen yorumun yerindeliği tartışmaya açıktır ¹⁶ .

Gözlemler 5520 sayılı KVK ile hedeflenen reform sonucunda vergi uyumu konusunda arzu edilen gelişmenin kaydedilemediğini işaret etmektedir. KV'nin vatandaşlar gözünde meşruiyetinin sorgulanmasına neden olan bu tip girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasının altında yatan etken Dİ prensiplerinin vergi politikası oluşturma sürecinde etkin kullanılmamasıdır. Vergi uyumunu arttırmak ancak vergi idaresi tarafından sosyo-psikolojik faktörlere önem atfedilmesiyle mümkündür.

3.3. Dİ Perspektifinden KV Reformunun Analizi

Tomer (2007) sistematığı çerçevesinde Dİ perspektifinden KV reformunun analizi Tablo 3’de aktarılmaktadır:

Tablo 3: Dİ Perspektifinden KV Reform Analizi

	KV
Darlık (<i>Narrowness</i>)	Mantıksal kurgu oluşturulurken tımdengelim yöntemi kullanılmıştır. Sınırlı sayıda öncülden sonuç çıkararak tikelden tümele varmayı amaçlamaktadır. Öncelikle sayısal hedefler belirlenmekte türevsel olarak bunlara ulaşmayı mümkün kılan alt bileşen değerleri hesaplanmaktadır. Vergi hasılatının basitçe; vergi oranı, vergi tabanı ve vergi denetiminin matematiksel bir fonksiyonu olduğu varsayımından hareket edilerek sosyolojik ve psikolojik etkenler ile değer yargılarına gereken önem atfedilmemektedir.
Katılık (<i>Rigidity</i>)	Pragmatik değildir. Vergi oranındaki azalma ile olası vergi gelirlerindeki düşüşün sadece vergi tabanı genişletilerek telafi edilebileceği öngörülmektedir. Vergi uyumunu arttırmaktan bahsedilse de formal olmayan boyutların tasarım haricinde bırakılması bu amaca ulaşmayı güçleştirmekte ve mükellef tepkilerinin çözümlenmesine engel olmaktadır.
Tahammülsüzlük (<i>Intolerance</i>)	Tasarımda kullanılan yaklaşımlar yeterince çeşitlendirilememiştir. Metinlerin ruhundan ziyade lafzına odaklanılmış ve vergi politikası hedeflerine ulaşmak için gözetilmesi gereken toplumsal dinamikler farklı disiplinlerin yöntemlerinden istifade edilmesini gerektirdiği için arka plana itilmiştir. Özellikle Avrupa Birliği ülkeleri tarafından tecrübe edilen uygulamalar araştırılırken niceliksel boyutlara değer atanmakta; Avrupa halklarının vergi algısı ise göz ardı edilmektedir.

<p>Mekaniklik (<i>Mechanicalness</i>)</p>	<p>Düzenleme altyapısının algılanabilirliği ikinci plana itilmiştir. Halbuki bütünsel kavrayış açısından getirilecek kolaylıkların süreç içerisinde yaparak öğrenme yönteminin aktif olarak kullanımını özendirme mümkündür. Bu şekilde bireylerin sistemle karşılıklı etkileşim halinde olması ve belirlenen çerçeveler kapsamında aktif katılımın organik yapıyı kuvvetlendirmesi olanaklı hale gelecektir. Düzenleme kapsamında benimsenen mekanik yapı; katılıma ve evrimsel süreç oluşumuna ket vurmaktadır. Oysaki düzenlemenin hem kendi içsel dinamikleri belirlenirken hem de vergi mevzuatının diğer ögeleri ile entegrasyonunda holistik bir yaklaşım tercih edilmesi mükellefi sürece dahil etme yolunda kritik önem taşımaktadır.</p>
<p>Ayrılık (<i>Separateness</i>)</p>	<p>Yasal çerçeve belirlenirken düzenlemeye toplumsal ve etik meşruiyet kazandırmak vergi uyumunu arttırmak için elverişli bir stratejidir. Ancak reform çerçevesinde özellikle psikoloji ve sosyoloji disiplinlerinden yeterince istifade edilmemesi arzulanır meşruiyetin sağlanmasına engel olmaktadır. Vatandaş algısı arka plana itilerek salt niceliksel bir iktisadi pozitivizmin benimsenmesi hedeflerden sapılmasına neden olmaktadır.</p>
<p>Bireycilik (<i>Individualism</i>)</p>	<p>Reformda temel olarak bireysel karar alma sürecini etkilemek hedeflenmiştir. Özellikle istisna ve muafiyetlerle ilgili kısımda vergi tabanının genişletilmesi adına kooperatif ve federasyon benzeri bazı örgütsel yapılara yönelik düzenlemelerin kaldırılması önerilirken ilgili organizasyonların mensuplarının kolektif olarak verecekleri tepkiler yeterince dikkate alınmamıştır.</p>

4. MALİ YANILSAMA

4.1. Teori

Siyasal konjonktür dalgalanmaları (*political business cycles*) literatüründe iktidarların güçlerini korumak adına kamu harcamalarını arttırma eğiliminde oldukları ileri sürülmektedir (Nordhaus 1975). Bu eğilim kaçınılmaz olarak

vergi ihtiyacını arttırmaktadır. Ancak vergi artışlarının mükellefler üzerinde yaratacağı hoşnutsuzluk potansiyel bir seçmen desteği kaybını gündeme getirmektedir. Bu nedenle siyasi iktidarlar stratejilerini belirlerken bahsedilen iki politikanın zıt yönlü etkilerini dikkate almakta ve oy kaybını en aza indireyecek çözümler benimsenmektedir. Genelde finansman problemini aşmak için iki çözüm yöntemine başvurulmaktadır. Birincisi kamu harcamalarının gerekliliğini olduğundan, faydasını da gerçekleştirdiğinden daha yüksek göstermek; ikincisi ise harcamaları ihmal edilme ihtimali yüksek dolaylı vergilere dayanan bir sistem tasarlayarak finanse etmektir. Bu strateji literatürde mali yanılısama hipotezi kapsamında incelenmektedir. İktidarların mali yanılısama yaratarak vergi yükünü gerçekleştiren daha düşük gösterme fırsatını kazanacakları ve artan kamu harcamaları ile elde etmeyi planladıkları oy desteğinin yükselen vergi yükü nedeni ile erozyona uğramasına engel olacakları öngörülmektedir (Schuknecht 2000: 115-119).

İncelemede vergi politikası ilişkili etkiler tartışılacağı için mali yanılısama hipotezinin; harcamalardan ziyade gelir boyutuna odaklanılacaktır. Bir vergi sisteminin temel özelliklerini değiştirerek; mükelleflerin vergi algısını çarpıtmak ve fiili vergi yükünün katlanılandan daha az idrak edilmesine yol açmak teorik olarak mümkündür. Aktarılan farklılaşmanın gözlenmesi halinde bireylerin tam bilgi altında talep edecekleri harcama miktarından daha üst düzeyde talepte bulunacakları öngörülmektedir (Gemmell vd. 2003). Bu ise toplumsal açıdan bir refah kaybını gündeme getirmektedir.

Literatürdeki eserler temel olarak dolaylı vergilerin daha az gözlemlenebilir nitelikte olduğu varsayımına dayanmakta¹⁷ ve bu vergilerin mükellefler tarafından ihmal edilmesi olasılığına işaret etmektedir (Cullis vd. 1987). Ancak Mill'in (1848) de belirttiği gibi incelenen etki, kökenlerini mükelleflerin faaliyetlerinin gerçek maliyetlerini yanlış algılaması ya da hiç algılayamamasında bulunduğu için ampirik olarak mali yanılısama hipotezinin doğruluğuna dair açık kanıtlar sunmak zordur (Oates 1988). Bu başarısızlığın altında yatan iki neden vardır. Öncelikle yanlış algılama ölçülmesi zor bir kavramdır. Özünde metodolojik yaklaşımın yattığı ikinci neden ise standart AAİ'nin rasyonellik, bencillik ve denge varsayımlarını kullanmasıdır. Ancak rasyonellik varsayımının ihlali niteliğindeki mali yanılısamanın incelenebilmesi için kaçınılmaz olarak standart yaklaşımın farklılaştırılması gerekmektedir. Çünkü ampirik düzenliliklerin rasyonalite temelli nedenlerden mi yoksa

yanılsama temelli nedenlerden mi kaynaklandığını tespit etmek zordur (Sausgruber vd. 2005: 164-166). Bu şekilde eksik ve kısmi bilgi altında karar alma süreçlerinin belirleyicisi niteliğindeki psikolojik kara kutuyu çözmek mümkün değildir (Dollery vd. 1996: 292). Çünkü bu tip bir analizde amaç aynı durumun farklı sunumlarının, farklı bilişsel değerlendirmeler yaratıp yaratmadığını ölçmektir. Vergi çerçeveleme (*tax framing*) etkisi olarak tanımlanan bu etkiyi ihmal ederek karar alma mekanizmalarını analiz etmek metodolojik olarak elverişli bir tercih değildir (Cullis vd. 2006). Bu nedenle Dİ teknikleri mali yanılsama hipotezini sınamak amacıyla sıklıkla kullanılır hale gelmiştir. Örneğin; Chetty vd. (2009) ile Sausgruber vd. (2005, 2011) deneysel ve davranışsal ekonomik yöntemleri kullanarak vergi fiyatlarının sunumunun mükelleflerin vergi davranışı üzerinde anlamlı etkisi olduğunu gözlemlemiştir.

4.2. 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu

Harcama vergisi niteliğindeki ilk vergi TVS'ye 1926 yılında "Umumi İstihlak Vergisi" adıyla dahil olmuştur. 1956 yılında ise "6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Bu kanun 1985 yılı itibariyle yerini genel bir tüketim vergisi getiren "3065 sayılı KDVK" ya bırakmıştır. Halen yürürlükte olan KDVK; TVS'de harcamalar üzerinden alınan vergilerle ilgili yapılan en kritik ve kapsamlı düzenlemedir. Adı geçen kanununun 28. maddesinde vergiye tabi bütün işlemler için oran %10 olarak belirlenmiştir.

Türkiye'de 1983, 1987 ve 1991 seçimlerinde en yüksek oy oranına sahip parti değişmemiştir. 1987-1991 yılları arasındaki dönemde devletin nihai tüketim harcamalarının yaklaşık olarak %2.6 arttığı gözlemlenmektedir. Seçimden önceki yıl olan 1990'da devletin nihai tüketim harcamalarının büyüme hızı %8'e kadar çıkmıştır¹⁸. Değişimin pek çok bileşeni olduğu için hacim artışı üzerinde seçim ekonomisi faaliyetlerinin net payını tespit etmek güçtür. Ancak siyasal konjonktür dalgalanmaları teorisi açısından yaklaşıldığında göstergeler temel beklentilerle uyumludur.

Bu tip bir değerlendirmenin yapılabilmesi için gelir-harcama yaklaşımlarından vergi-harcama hipotezine (*tax-and-spend*) odaklanılması gerekmektedir¹⁹. Çünkü Buchanan ve Wagner öncülüğündeki bu akıma göre harcamalar dolaysız vergi dışı araçlarla finanse edildiğinde kamu kesimi genişlemektedir. Vatandaşlar daha yüksek bir faiz oranı ve enflasyon nedeniyle

ek dolaylı vergilere katlanmaktadır. Bu süreç; siyasilere yüksek enflasyon ve yüksek faiz oranlarının kaçınılmaz bir sonucu olan ekonomik istikrarsızlığı öne sürerek devletin hacmini daha da artırma olanağı sunmaktadır (Günaydın 2004: 167). 1987-1991 yılları arasındaki ortalama %65 civarındaki tasarruf mevduatı faiz oranı ve %60 civarındaki ortalama tüketici fiyatları enflasyonu Türk ekonomisinin yakın tarihinde benzer sorunların yaşandığını işaret etmektedir²⁰. Akçoraoğlu (1999) da, 1955-1995 dönemi verilerini inceleyerek kısa dönemli kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında nedensellik ilişkisi tespit etmiş ve “kamu harcamalarının siyasi güdülerle arttırıldığını ve kamu gelirlerinin belli bir gecikme ile harcama değişikliklerine intibak gösterdiğini” belirtmiştir. Ancak bu gecikmeli süreçler kamu kesimi dengesini bozmaktadır. 1987 ve 1991 seçimleri arasındaki göstergelere odaklanıldığında, konsolide bütçe gelirlerinin gayrisafi milli hasılaya (GSMH) oranı %13.45’den %15.25’e çıkmış ancak buna rağmen konsolide bütçe açıklarının GSMH’ye oranı %3.48’den %5.28’e yükselmiştir²¹.

Kamu gelirleri incelendiğinde beklentilerle sonuçlar arasında paralellikler gözlemlenmektedir. 1985 yılında 2033 milyon TL civarında gerçekleşen dolaylı vergi tahsilatı, 1991 yılına gelindiğinde 37549 milyon TL’ye yükselmiş; katma değer vergisi (KDV) hasılatının dolaylı vergi gelirleri içerisindeki payı ise %46.8’den %60.8’e çıkmıştır²². KDV’nin yerine getirildiği sekiz verginin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı 1984 yılında %21 iken; 1990 yılına gelindiğinde KDV’nin toplam vergi hasılatı içerisindeki payı %25’e ulaşmıştır. Toplam KDV tahsilatının GSMH’ye oranı aynı yıllar için %2.69’dan %3.11’e çıkmıştır. 1985-1991 yılları arasındaki dönemde KDV’nin GSMH esnekliği ortalama 1.13 civarındadır (Bunescu vd. 2013, Merter vd. 2007: 44). Göstergeler görece olarak KDV’den elde edilen kamu kaynağı artışının milli gelir artışından daha büyük olduğunu işaret etmektedir. 1985 yılında %24.8 olan KDV’nin genel bütçe vergi gelirleri içindeki payının seçim yılında %29’a kadar çıkmasına rağmen KDV esnekliğinin sergilediği performans; aynı dönem için harcama verileri ile bütünleşik olarak analiz edildiğinde yüksek elastikiyetin kamu harcamalarını arttırmak için fırsat verdiği yönündeki hipotezi destekler niteliktedir (Muriithi vd. 2013)²³. Bu sav mali yanılısma kavramı üzerine şekillenmektedir. Elastik vergi yapısının kamu kesiminin hacmi üzerinde pozitif mali yanılısma etkisini işaret eden çalışmalar mevcuttur²⁴. Bu noktadan hareketle, siyasi iradenin 3065 sayılı KDVK ile mali yanılısma yaratmak amaçlı bir strateji

benimsediği ve uygulamada da başarılı sonuçlar elde ettiği yönünde değerlendirme yapmak mümkündür. İktidar kamu harcamalarını vergi baskısı nedeniyle yansıyacak olan hoşnutsuzluğu asgariye indirecek şekilde arttırma hedefini gerçekleştirmiş ve müteakip seçim döneminde de halk desteğini almıştır. Kanımızca bu başarının temel nedenlerinden biri KDV reformu gerçekleştirilirken siyasetler tarafından Dİ yaklaşımıyla ilişkili olarak öne çıkan stratejilere değer atfedilmesidir.

4.3. Dİ Perspektifinden KDV Reformunun Analizi

KDV değerlendirmesi Tomer metodolojisi çerçevesinde Tablo 4’te paylaşılmıştır.

Tablo 4: *Dİ Perspektifinden KDV Reform Analizi*

	KDV
Darlık (<i>Narrowness</i>)	Salt pozitivist bir yaklaşım ile sınırlı kalınmamıştır. Vergilemenin psikolojik boyutları da dikkate alınmıştır. Muafiyet ve istisnalar nedeniyle uygulamada farklılıklar gözlemlense de lafzi olarak tüm işlemler için aynı yasal oranın tatbik edileceği vurgusu toplumsal hakkaniyet algısını etkilemiştir.
Katılık (<i>Rigidity</i>)	Tüm basamakları kapsadığı için esnektir. Üretim-perakende zincirinin çeşitli aşamalarında devreye girerek ilgili basamağın sübjektif özelliklerine atıf yapmakta böylece algılanan vergi yükü ile fiili vergi yükünün farklılaşmasına neden olmaktadır. Başlangıçta gözlemlenebilecek sorunların aşılması amacıyla geçici süre ile telafi edici usullere izin verilmiştir.
Tahammülsüzlük (<i>Intolerance</i>)	Kanunun yürürlüğe girmesiyle sekiz adet vergi kaldırılmıştır. Ancak göstergeler; kaldırılan vergilerin kapsamındaki tüm faaliyetlerden daha geniş bir ağı/hacmin sisteme dahil edildiğini işaret etmektedir. Bu değişimin önemli nedenlerinden biri otoritenin reformu tasarlarırken hem iktisadın farklı araçlarından hem de çeşitli disiplinlerin yöntemlerinden faydalanmakta bir sakınca görmemesidir.

<p>Mekaniklik (<i>Mechanicalness</i>)</p>	<p>Düzenlemenin sunumunda basitlik ve bütünsellik temel özellikler olarak belirlenmiştir. Salt vergi hasılatına odaklanılmamış; hedeflenen kaynağa ulaşmada uyumlulaştırma, tamamlayıcı nitelik, kaçakçılık, vb. faktörlerin etkileri de dikkate alınmıştır. Böylece mükellefe süreçte aktif rol atanmış; vergi kurgusunun sistemi dinamik bir organizma şeklinde örgütlenmesine olanak sağlanmıştır. Özellikle bireylerin vergi indirimlerinden faydalanabilmek için kontrol mekanizmasına dahil olması sürece katkı sağlamaktadır.</p>
<p>Ayrıklık (<i>Separateness</i>)</p>	<p>Nitel analize değer verilmektedir. Öngörülen hedeflere ulaşmak için diğer sosyal bilim dallarından faydalanılmaktadır. Mevcut erkin sürekliliğini korumaya yönelik stratejiler belirlenmekte; ancak bireysel tepkilerin en aza indirgenmesine de özen gösterilmektedir. Bu amaçla algının farklılaştırılmasına ve anestezi yaratılmasına yönelik yaklaşımlara önem atfedilmektedir.</p>
<p>Bireycilik (<i>Individualism</i>)</p>	<p>Reformda yatırımların teşvik edilmesi, ihracatın geliştirilmesi, sanayi üzerindeki vergi yükünün azaltılması ve enflasyonist baskının önlenmesi hususları vurgulanmıştır. Böylece örgütlü yapılar sürece dahil edilerek verilecek kolektif tepkilere gösterilen duyarlılık yansıtılmıştır. Toplumun önemli kısmını temsil eden organizasyonlara usul, kayıt ve düzen gibi alanlarda kolaylıklar sunularak düzenlemeye olumlu yaklaşımları sağlanmıştır.</p>

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Vergi politikası ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşabilmek için kullanılan temel araçlardan biridir. İstikrarlı bir iktisadi performans, ancak mali hedeflerle uyumlu vergi sistemleri kurgulanması ile mümkündür. Bu nedenle vergisel düzenlemelerle ilgili planlama yapılırken objektif ve detaylı bir analize başvurulması büyük önem taşımaktadır. Gerçekleştirilecek değerlendirmelerin doğru tespitlere sevk etmesi ise sadece uygun çözümleme metodolojisinin tercih edilmesi ile mümkündür. Bir metodolojinin elverişliliğinin en kritik göstergesi alana yansıtacak etkileri gerçeğe en yakın biçimde işaret edebilme yetkinliğidir. Bu nedenle otoritelerin vurgulanan özellikleri

taşıyan yetkin politika analiz yöntemleri benimsemeleri başarılı (amaç-çıktı uyumlu) bir vergi stratejisi oluşturabilmeleri için bir ön koşul niteliğindedir.

Politika yansımalarını inceleyen vergileme iktisadı disiplini de ajanların algı ve tutumları araştırılırken vergi davranışının ekonomik psikolojisi özellikle odaklanılması gereken bir boyut olarak öne çıkmaktadır. Çünkü vergileme gibi insan davranışının belirleyici rol oynadığı bir alanda; salt mekanik değerlendirmeler yapan rasyonel birey varsayımı yeterli değildir. Bu nedenle bilişsel sapsmaları analiz etmek için davranışsal iktisat tekniklerinin kullanılması önem taşımaktadır. Böylelikle mükellef davranışının sosyo-ekonomik kökenlerini irdelemek ve başarılı vergileme stratejileri belirlemek mümkün olacaktır. Davranışsal iktisat, ilgili kapsamda umut vadeden açılımlar sunmaktadır.

Bu makalede Türk vergi sistemi davranışsal yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu amaçla vergi uyumu ve mali yanılısama kavramları TVS'deki iki temel reform perspektifinden incelenmiştir. Yapılan değerlendirmede; 5520 sayılı KVK çerçevesinde Dİ yaklaşımına gereken önem atfedilmediği için vergi uyumu konusunda arzu edilen performansın gözlemlenemediği sonucuna varılmıştır. 3065 sayılı KDVK kapsamında ise mali yanılısama yaratmak amaçlı bir strateji benimsendiği ve bu doğrultuda Dİ tekniklerine odaklanılarak başarılı bir sonuç elde edildiği izlenimine ulaşılmıştır. Ancak; Türk vergileme tarihinde yasa koyucuların istikrarlı şekilde tüm revizyon ve reformlarda davranışsal analize başvurduklarını söylemek mümkün değildir.

Kamu gönenci üzerine negatif yansımaları öngörülen vergi politikası uygulamalarında davranışsal yaklaşıma atıfta bulunulurken; pozitif etkileri söz konusu olan reform çabalarında davranışsal tekniklerin arka plana itilmesi toplumsal refahın maksimizasyonuna hizmet edecek bir vergi sistemi oluşturulmasının önündeki temel engellerden biridir. Bu nedenle; politika yapıcıların kamu yararı söz konusu olduğunda Dİ'nin olumlu katkılarından istifade etmesi ve reform önerilerini bu çerçevede hazırlaması önem arz etmektedir.

Vergisel tercihleri davranışsal perspektiften irdelemek toplumsal refahı arttıracak alternatif yaklaşımların üretilmesine olanak sağlayacaktır. Tüm dünyada olduğu gibi Dİ teknikleri Türkiye'de de genelde ekonomi özelde vergileme teorisi çerçevesinde görece olarak daha az kullanılmaktadır. Vergi idaresinin mükellef davranışlarını çözümlenmeye yönelik araştırmalara ağırlık vermesi vergi uygulamalarının işlevselliğini arttıracaktır. Dİ metodolojisini kullanan çalışmaların sayıca artması ve TVS'nin tüm bileşenlerini kapsayacak şekilde tasarlanması vergi reform sürecinde katkı yaratacaktır.

Açıklamalar

- 1 Bakınız Von Neumann vd. (1944).
- 2 Bakınız Kahneman vd. (1982, 1984).
- 3 Eleştiriler için bakınız McCaffery vd. (2006).
- 4 Bakınız Rizzello vd. (2013); ve Tabak vd. (2010).
- 5 Bakınız James (2012).
- 6 Bakınız Black vd. (2009); Leach (2003); ve Winston (2006).
- 7 Bakınız Congdon vd. (2009, 2011); ve Gamage vd. (2011).
- 8 Bakınız Alm vd. (1992); Auerbach vd. (1997); ve Chorvat (2006).
- 9 Bakınız Alm (2012).
- 10 Bakınız Rochjadi vd. (1994); ve Yuwono (2009).
- 11 Bakınız Torgler (2003).
- 12 http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/CVI/Tablo_60.xls.htm (Erişim tarihi: 09.04.2014)
- 13 Türkiye için 0.017 olarak hesaplanmıştır (Yamak vd. 1995).
- 14 Bakınız Gelir İdaresi Başkanlığı faaliyet raporları.
- 15 http://www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr/alt.php?sayfa=istatistik_oecd_40 (Erişim tarihi: 09.04.2014)
- 17 Bakınız Dollery vd. (1996).
- 18 Bakınız Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistik yıllıkları.
- 19 Bakınız Akçoraoğlu (1999).
- 20 Bakınız TÜİK İstatistik Yıllıkları ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası veritabanı.
- 21 Bakınız Devlet Planlama Teşkilatı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.
- 22 <http://www.gib.gov.tr> (Erişim tarihi: 09.04.2014)
- 23 http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/CVI/Tablo_61.xls.htm (Erişim tarihi: 09.04.2014)
- 24 Bakınız Breeden vd. (1985); ve Misiolek vd. (1988).

Kaynaklar

- Akçoraoğlu, Alpaslan (1999). “Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve Keynesci Politikalar: Bir Nedensellik Analizi”. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 2: 51-65.
- Allingham, Michael G. and Agnar Sandmo (1972). “Income tax evasion: a theoretical analysis”. *Journal of Public Economic* 1(3-4): 323-338.
- Alm, James (2012). “Measuring, explaining, and controlling tax evasion: lessons from theory, experiments, and field studies”. *International Tax and Public Finance* 19(1): 54-77.
- Alm, James vd. (2010). “Taxpayer information assistance services and tax compliance behavior”. *Journal of Economic Psychology* 31(4): 577-586.
- Alm, James, Erich Kirchler and Stephan Muehlbacher (2012). “Combining Psychology and Economics in the Analysis of Compliance: From Enforcement to Cooperation”. *Economic Analysis and Policy* 42(2): 133-151.
- Alm, James, Gary H. McClelland and William D. Schulze (1992). “Why do people pay taxes?”. *Journal of Public Economics* 48(1): 21-38.
- Auerbach, Alan J. and Joel Slemrod (1997). “The economic effects of tax reform act of 1986”. *Journal of Economic Literature* 35(2): 589-632.
- Barone, Guglielmo and Sauro Mocetti (2011). “Tax morale and public spending inefficiency”. *International Tax and Public Finance* 18(6): 724-749.
- Bernheim, B. Douglas and Antonio Rangel (2005). *Behavioral public economics: Welfare and policy analysis with non-standard decision-makers* (No. w11518). National Bureau of Economic Research.
- Black, John, Nigar Hashimzade and Gareth Myles (2009). *A Dictionary of Economics*. *Oxford Reference Online*. Oxford University Press.
- Breeden, Charles H. and William J. Hunter (1985). “Tax Revenue and Tax Structure.” *Public Finance Review* 13(2): 216-224.
- Bunescu, Liliana and Carmen Comaniciu (2013). “Tax Elasticity Analysis in Romania: 2001 – 2012”. *Procedia Economics and Finance* 6(0): 609-614.
- Camerer, Colin (1999). “Behavioral economics: Reunifying psychology and economics”. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 96(19): 10575-10577.

- Camerer, Colin and George Loewenstein (2003). "Behavioral Economics: Past, Present, Future". *Advances in Behavioral Economics*. Eds. C. Camerer, G. Loewenstein, M. Rabin Slemrod. Princeton University Press.
- Chetty, Raj, Adam Looney and Kory Kroft (2009). "Salience and Taxation: Theory and Evidence". *American Economic Review* 99(4): 1145–1177.
- Chorvat, Terrence (2006). "Trust and taxation". *Behavioral Public Finance*, Eds. E. McCaffery, J. Slemrod. New York: Russel Sage Foundation. 206-232.
- Congdon, William J., Jeffrey. R. Kling and Sendhil Mullainathan (2009). "Behavioral Economics and Tax Policy". *National Tax Journal* 62(3): 375-386.
- _____. (2011). *Policy and Choice: Public Finance Through the Lens of Behavioral Economics*. Brookings Institution Press.
- Cullis, John G. and Philip R. Jones (1987). "Fiscal Illusion and "Excessive" Budgets: Some Indirect Evidence". *Public Finance Review* 15(2): 219-228.
- Cullis, John G., Philip R. Jones and Alan Lewis (2006). "Tax framing, Instrumentality and individual differences: Are there two different cultures?" *Journal of Economic Psychology* 27(2): 304-320.
- Dalagamas, Basil (2011). "A Dynamic Approach to Tax Evasion". *Public Finance Review* 39(2): 309-326.
- Diamond, Peter A. and James A. Mirrlees (1971a). "Optimal Taxation and Public Production I: Production Efficiency". *The American Economic Review* 61(1): 8-27.
- _____, (1971b). "Optimal Taxation and Public Production II: Tax Rules". *The American Economic Review* 61(3): 261-278.
- Doerrenberg, Philipp and Andreas Peichl (2013). "Progressive taxation and tax morale". *Public Choice* 155(3-4): 293-316.
- Dollery, Brian E. and Andrew C. Worthington (1996). "The Empirical Analysis of Fiscal Illusion." *Journal of Economic Surveys* 10(3): 261-297.
- Friedman, Daniel and Shyam Sunder (1994). *Experimental Methods: A Primer for Economists*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Gamage, David and Darien Shanske (2011). “Three Essays on Tax Saliency: Market Saliency and Political Saliency”. *Tax Law Review* 65: 19.
- Gemmell, Norman, Oliver Morrissey and Abuzer Pınar (2003). “Tax perceptions and the demand for public expenditure: evidence from UK micro-data”. *European Journal of Political Economy* 19(4): 793-816.
- Günaydın, İhsan (2004). “Vergi-Harcama tartışması: Türkiye Örneği”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 5(2): 163-181.
- Idson, Chen vd. (2004). “Overcoming focusing failures in competitive environments”. *Journal of Behavioral Decision Making* 17(3): 159-172.
- James, Simon (2012). “The contribution of behavioral economics to tax reform in the United Kingdom”. *The Journal of Socio-Economics* 41(4): 468-475.
- James, Simon and Clinton Alley (2002). “Tax compliance, self-assessment, and tax administration”. *Journal of Finance and Management in Public Services* 2(2): 27-42.
- Kahneman, Daniel, Jack L. Knetsch and Richard H. Thaler (1991). “Anomalies: The Endowment Effect, Loss Aversion, and Status Quo Bias”. *The Journal of Economic Perspectives* 5(1): 193-206.
- Kahneman, Daniel and Amos Tversky (1979). “Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk”. *Econometrica* 47(2): 263-291.
- _____. (1982). *Judgement under uncertainty: Heuristics and biases*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. (1984). “Choices, values, and frames”. *American Psychologist* 39(4): 341-350.
- Kirchler, Erich (2007). *The economic psychology of tax behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krishna, Aradhna ve Joel Slemrod (2003). “Behavioral Public Finance: Tax Design as Price Presentation”. *International Tax and Public Finance* 10(2): 189-203.
- Laffer, Arthur B. (2004). “The Laffer Curve: Past, Present, and Future. *The Heritage Foundation: Policy Research & Analysis*”.
- <http://www.heritage.org/research/reports/2004/06/the-laffer-curve-past-present-and-future> (Erişim tarihi: 09.04.2014).

- Laibson, David (1997). "Golden Eggs and Hyperbolic Discounting". *The Quarterly Journal of Economics* 112(2): 443-478.
- Leach, John (2003). *A Course in Public Economics*. West Nyack, New York: Cambridge University Press.
- Lillemets, Kerley (2010). Tax Morale, Influencing Factors, Evaluation Opportunities and Problems: The Case of Estonia. *Discussions on Estonian Economic Policy* 18.
- Lipsey, Richard G. and Kelvin Lancaster (1956). "The General Theory of Second Best". *The Review of Economic Studies* 24(1): 11-32.
- Loewenstein, George (1999). "Experimental Economics From The Vantage-Point of Behavioural Economics". *The Economic Journal* 109: F25-F34.
- Loewenstein, George and Richard H. Thaler (1989). "Anomalies: Intertemporal Choice". *The Journal of Economic Perspectives* 3(4): 181-193.
- McCaffery, Edward J. (2000). "Cognitive Theory and Tax". *Behavioral Law and Economics*. Ed. C. R. Sustain. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCaffery, Edward J. and Jonathan Baron (2006). "Thinking about tax". *Psychology, Public Policy and Law* 12(1): 106-135.
- McCaffery, Edward J. and Joel Slemrod (2004). *Toward an agenda for behavioral public finance*. University of Southern California Law School Law and Economics Working Paper Series 21.
- Merter, Mehmet E., İbrahim A. Acar ve Enver Arslan (2007). "Türk Vergi Sisteminde KDV Uygulaması ve Etkinliğinin Analizi". *Maliye Dergisi* 153(Temmuz-Aralık): 23-50.
- Mill, John S. (1848/1994). *Principles of Political Economy*. Oxford: Oxford University Press.
- Misiolek, Walter and Harold Elder (1988). "Tax structure and the size of government: An empirical analysis of the fiscal illusion and fiscal stress arguments". *Public Choice* 57(3): 233-245.
- Muriithi, Moses K. and Eliud Moyi (2003). *Tax reforms and revenue mobilization in Kenya* (Vol. 131). African Economic Research Consortium.
- Nordhaus, William D. (1975). "The Political Business Cycle". *Review of Economic Studies* 42(2): 169-190.

- Oates, Wallace E. (1988). "On the nature and measurement of fiscal illusion: A survey. In G. Brennan". *Taxation and Fiscal Federalism: Essays in honour of Russell Mathews*. Eds. B.S. Grewel and P. Groenwegen. Sydney: Australia University Press. 65–82.
- Pickhardt, Michael and Aloys Prinz (2014). "Behavioral Dynamics of Tax Evasion – A survey". *Journal of Economic Psychology* 40: 1-19.
- Rizzello, Salvatore and Anna Spada (2013). "The Oversight of Behavioral Economics on Hayek's Insights". *Hayek and Behavioral Economics* 301.
- Rochjadi, Achmad and Jane H. Leuthold (1994). "The Effect of Taxation on Labor Supply in a Developing Country: Evidence from Cross-Sectional Data". *Economic Development and Cultural Change* 42(2): 333-350.
- Sausgruber, Rubert and Jean R. Tyran (2005). "Testing the Mill Hypothesis of Fiscal Illusion". *Public Choice* 122(1-2): 39-68.
- _____. (2011). "Are We Taxing Ourselves?: How Deliberation and Experience Shape Voting on Taxes". *Journal of Public Economics* 95(1–2): 164-176.
- Schuknecht, Ludger (2000). "Fiscal Policy Cycles and Public Expenditure in Developing Countries". *Public Choice* 102(1-2): 113-128.
- Simon, Herbert. A. (1955). "A Behavioral Model of Rational Choice". *The Quarterly Journal of Economics* 69(1): 99-118.
- _____. (1957). *Models of Man*. New York: Wiley.
- Tabak, Benjamin M. and Dimas M Fazio (2010). "Ambiguity Aversion and Illusion of Control in an Emerging Market: Are Individuals Subject to Behavioral Biases? *Handbook of Behavioral Finance* 390.
- Thaler, Richard (1980). "Toward a Positive Theory of Consumer Choice." *Journal of Economic Behavior ve Organization* 1(1): 39-60.
- _____. (1985). "Mental Accounting and Consumer Choice". *Marketing Science* 4(3): 199-214.
- Tomer, John F. (2007). "What is Behavioral Economics?" *The Journal of Socio-Economics* 36(3): 463-479.
- Torgler, Benno (2003). "Tax Morale, Rule-Governed Behaviour and Trust". *Constitutional Political Economy* 14(2): 119-140.

- Tversky, Amos and Daniel Kahneman (1974). "Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases". *Science* 185(4157): 1124-1131.
- _____. (1981). "The Framing of Decisions and the Psychology Of Choice". *Science* 211(4481): 453-458.
- Winston, Clifford (2006). *Government Failure vs. Market Failure: Microeconomics Policy Research and Government Performance*. Washington, DC, USA: Brookings Institution Press.
- Wong, Stanley (1973). "The F-Twist and the Methodology of Paul Samuelson". *The American Economic Review* 63(3): 312-325.
- Von Neumann, John and Oskar Morgenstern (1944). *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton: Princeton University Press.
- Yamak, Nebiye ve Rahmi Yamak (1995). "Türkiye'nin Vergi Türlerine Göre Laffer Eğrisi". *Ekonomik Yaklaşım* 18-19: 51-65.
- Yuwono, Thalyta E. (2009). *Individual Income Tax in Indonesia: Behavioural Response, Incidence, and the Distribution of Income Tax Burden*. PhD Dissertation. Georgia State University.
- Yitzhaki, Shlomo (1974). "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis." *Journal of Public Economics* 3(2): 201-202.

The Evaluation of Tax Reform from the Perspective of Behavioral Economics: the Turkish Case

Erdem Seçilmiş*

İrem Didinmez**

Abstract

In this study, we researched whether lawmakers use the predictions of behavioral economics in which psychology and economics are combined, when designing the Turkish tax system. For this purpose, we investigated the “Corporate Tax Law (No: 5520)” and the “Value Added Tax Law (No: 3065)” from the perspective of the concepts of tax compliance and fiscal illusion. The system, developed by Tomer, was used for the evaluation; in this way the effects of behavioral tendencies on tax policies were examined. In conclusion, this study demonstrated that lawmakers care about the principles of behavioral economics in order to create fiscal illusion; while this is not the case for tax compliance.

Keywords

Behavioral economics, tax policy, tax compliance, fiscal illusion, tax system

---

* Assoc. Prof. Dr., Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance – Ankara/Turkey
ies@hacettepe.edu.tr

** Research Assist., Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance – Ankara/Turkey
iremidinmez@hacettepe.edu.tr

Ердем Сечилмиш*

Ирем Дидинмез**

Аннотация

В данной статье, рассматривается вопрос использования принципов поведенческой экономики законодателями, разработавшие Турецкую налоговую систему. С этой целью «закон о корпоративном налоге (№: 5520)» и «Налог на добавленную стоимость (Закон №: 3065)»; проанализированы соблюдение налогового законодательства и финансовые иллюзии с точки зрения теории. Исследование проводилось с использованием системы, созданные Томером и выявлены влияние поведенческой экономики на налоговую политику. Это исследование показало, что законодатели, в созданиях фиксальной иллюзии, обращали внимание на принципы поведенческой экономики, но они по-другому относились на вопрос соблюдения налогового законодательства.

Ключевые слова

поведенческая экономика, налоговая политика, налоговая законодательства, налоговая система

---

* доц.док., Университет Хажеттепе, факультет экономики и административных наук, кафедра финанса - Анкара/Турция
ies@hacettepe.edu.tr

** ассис., Университет Хажеттепе, факультет экономики и административных наук, кафедра финанса - Анкара/Турция
iremdidinmez@hacettepe.edu.tr